

Prof. univ. dr. Lizica Mihuț

Universitatea de Vest „Aurel Vlaicu”,
Arad,
Romania

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-131-6, 16 (2011), p.444-452

Original scientific paper

MIJLOACE EXTERNE DE ÎMBOGĂȚIRE A VOCABULARULUI. CÂTEVA ASPECTE PRIVIND INFLUENȚELE SLAVE ASUPRA LIMBII ROMÂNE.

Cuvinte cheie: vocabular, mijloace externe, împrumut lexical, cale lingvistic, neologism, cuvinte de origine slavă.

Lexicul limbii române are o capacitate de transformare superioară altor limbi, constând în faptul că unele cuvinte dispar sau sunt mai rar întâlnite, pe când altele noi apar în limbă, având menirea de a denumi noi concepte.

Există două căi principale de îmbogățire a vocabularului unei limbi:

- *Calea internă* – prin crearea de cuvinte noi, în cadrul aceleiași limbi, pornind de la cuvintele existente;
- *Calea externă* - prin calc lingvistic și prin împrumuturi din alte limbi;

Termenii noi trebuie să se integreze într-un sistem terminologic coerent, preluând un anumit model formal și să adere la o structură de semnificații proprii comunității lingvistice pentru a se evita orice posibilă confuzie. Crearea unui termen nou presupune o întrepătrundere, o motivație comună a celui care introduce neologismul în vocabular și a beneficiarilor termenului nou format. Termenul trebuie să aibă un sens cât mai neutru cu putință și mai ales să nu aibă un sens negativ.

Un termen trebuie să fie cât mai concis, mai ales în comunicarea orală pentru că este nevoie de cât mai multă exactitate în sensul unui termen pentru a nu se crea prea multe posibilități de interpretare. Un termen este cu atât mai ușor și mai bine acceptat cu cât poate fi derivat, adică una dintre caracteristicile sale trebuie să fie derivabilitatea. De asemenea, un termen nou trebuie să corespundă normelor morfologice, morfosintactice și fonologice ale limbii.

Față de această avalanșă de cuvinte, atitudinea vorbitorului poate fi de acceptare, de rezervă sau de respingere. Uzul va hotărî soarta lor.

Calcul lingvistic este un procedeu de îmbogățire a vocabularului care poate fi considerat **mixt** sau **combinat**, adică și **intern** și **extern**. Acest procedeu presupune fie copierea structurii și a sensului unor cuvinte străine cu ajutorul materialului lingvistic existent în limba română, fie se pot împrumuta sensuri noi pentru un cuvânt deja existent în limbă, de la un model extern.

Există deci un *calc lexical semantic* (numit și împrumut parțial) prin care se dă un sens nou unui cuvânt deja existent în limba română. Exemplificăm prin cuvântul **pânză** care avea ca sens românesc pe cel de **țesătură**, iar sensul preluat din limba franceză este acela de **tablou pictat**.

Un alt tip de calc este *calcul de structură*, prin care se creează cuvinte și derivate noi după modelul preluat din limba străină. Aceste calcuri pot fi derivate cu sufixe, cu prefixe sau parasintetice. Există de asemenea și calcuri compuse, dar acestea sunt mai rare decât cele derivate (**cal-putere**, **semifinală** etc.).

Calcurile sunt foarte frecvente în terminologiile tehnico-științifice. Pe lângă faptul că ajută la îmbogățirea vocabularului, calcul lingvistic este și un factor foarte important de dezvoltare al polisemiei. Cunoașterea acestui procedeu numit calc lingvistic ne ajută, de fapt, foarte mult la evitarea unor greșeli de pronunțare.

Prin intermediul calculului lingvistic, o serie întregă de cuvinte (moștenite sau împrumutate) și-a diversificat și modernizat conținutul semantic după modele preluate mai ales din franceză și engleză.

Formula *împrumut lexical* este folosită astăzi cu precădere drept o simplă variantă sinonimică pentru ceea ce numim *neologism*. Însă, în mod curent, neologismele sunt numite cuvintele noi împrumutate relativ recent din alte limbi străine. Neologismele sunt, însă, și cuvintele create prin mijloacele proprii ale limbii. În accepțiune mai largă, sunt considerate neologisme, cuvintele existente deja în limbă, folosite cu un sens nou.

După cum menționa academicianul Iorgu Iordan, „împrumuturile lexicale în vocabularul limbii române sunt inovații de proveniență externă care constau din cuvinte și expresii luate de-a gata dintr-o limbă străină și adăugate fondului lexical existent.”

După DEX a *împrumuta* înseamnă „a da” sau “a lua de la cineva ceva sub rezerva restituirii”¹.

Împrumutul este o consecință a contactului cultural între două comunități de limbă. Astfel acest proces poate fi reversibil în ceea ce privește cele două limbi și contactul acestora, dar deseori există o asimetrie datorită căreia numărul cuvintelor împrumutate nu beneficiază de aceeași reciprocitate. În acest caz sursa comunității lingvistice are unele avantaje privind puterea de implementare, prestigiul și bogăția semantică prin intermediul căreia obiectele și ideile împrumutate devin dezirabile și folositoare comunității lingvistice care se folosește de aceste cuvinte.

Procesul actual privind împrumutul cuvintelor este unul complex și implică numeroase evenimente privind folosirea acestora (cum ar fi folosirea și implementarea unui nou cuvânt în limbă). În general unii vorbitori ai limbii care împrumută, cunosc sursa de proveniență a cuvintelor sau cel puțin știu modul în care acel cuvânt trebuie folosit într-un mod relevant. Uneori chiar în mod conștient vorbitorii adoptă un nou cuvânt chiar în condițiile în care vorbesc acea limbă.

După cum se știe, poporul nostru a venit, timp de secole, în contact cu diverse alte popoare, iar din această cauză româna a suferit o serie de influențe din partea altor limbi îndeosebi în domeniul vocabularului și al sistemului de formare a cuvintelor. Înainte de a examina pe larg principalele influențe stăine exercitate asupra lexicului românesc, se impun câteva considerații de ordin general cu privire la ceea ce ne-am obișnuit să numim împrumut lexical.²

Împrumuturile lexicale sunt cuvintele intrate în limba română din alte limbi și adaptate sistemului fonetic și gramatical al limbii române. Limba română și-a îmbogățit vocabularul și prin împrumuturi din alte limbi. Împrumuturile se realizează pe cale **directă** sau **orală** (prin contactul nemijlocit dintre popoare) și **indirectă** sau **cultă** (prin intermediul cărților, al scrisului în general).

Începând din secolul al X-lea (deoarece poporul român a fost înconjurat de popoare care vorbeau limbi din alte familii – **slavă**, **maghiară**, **turcă** - și având o confesiune – **ortodoxă** – care nu utiliza latina în biserică), vorbitorii de limba română nu au mai

¹ Dicționarul Explicativ al limbii române, Editura Academiei Române, București, 2010, p.

² Theodor Hristea, *Sinteze de limba română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1984, p. 33.

avut, pentru multă vreme, contact cu celelalte limbi romanice și au pierdut mai ales legătura cu reperul latinei culte. În vreme ce **franceza, italiana, spaniola** etc. au preluat permanent cuvinte, structuri sintactice și modele stilistice din latina medievală, limba română s-a dezvoltat în afara acestei influențe.

În cazul împrumuturilor propriu-zise se împrumută atât forma unui cuvânt străin cât și înțelesul lui. De exemplu substantivul ”**ofer**” reprezintă cuvântul francez “**chauffeur**”, care a fost împrumutat ca sens (cuvântul românesc înseamnă ca și cel franțuzesc **persoană care conduce o mașină**), dar și ca formă.

În multe cazuri, împrumuturile au fost determinate de situații sau evenimente ale istoriei poporului nostru. Unele sunt neologisme, altele sunt vechi, chiar scoase din uz astăzi. În limba noastră, cele mai multe cuvinte au intrat începând cu epoca Școlii Ardelene. Multe dintre ele sunt luate din limbile romanice sau din latină: **abis, canal, erou, fundație, societate**, etc.

Dintre cuvintele împrumutate din limbile romanice sau din alte limbi, unele denumesc noțiuni tehnico-științifice privind diferite ramuri: geografie: **aerolit, austral, cascadă**, etc; științele naturii: **algă, amfibie**; agronomie: **fertile, irigație**; științele fizico-chimice: **agregație, solubil**; matematică: **ecuație, monom**; medicină: **antiseptic, abdomen**; tehnică: **diesel, bec**, etc.

Împrumuturile din maghiară nu sunt foarte numeroase, dar cuprind cuvinte din lexicul fundamental: **gând, oraș, fel** etc.

Influența greacă veche se exercită asupra limbii române în secolele al VII-lea și al VIII-lea, datorită relațiilor cu Imperiul Bizantin. Cuvintele grecești pătrund direct (**arvună, catarg, flamura, mătase, stol, triastă, zale**) sau mai târziu, până în secolul al XII-lea, prin intermediul limbii slave (**busu-ioc, comoară, corabie, crin, dafin, hârtie, livadă**).

Influența slavă, privită în ansamblu, a fost cea mai puternică dintre toate influențele vechi exercitate asupra limbii române (**babă, ceas, milă, muncă, veste; bogat, calic, slab, vesel; a dovedi, a păzi, a sfârși**, etc.). Cu toate acestea influența slavilor este destul de neglijată în istoria României. Nu ne referim aici la influența țărilor slave, precum Rusia sau Polonia sau influența liturghiei slavone, ci influența populației slave care trăia pe teritoriul țării noastre, coabitând cu românii: fiecare județ din România are nume de locuri de origine slavă, mai multe sau mai puține, dar există. De exemplu, “**fieful Miticălandiei**”, Județul Ilfov are un nume clar slav, iar locuri cu nume slave prin acest mic județ sunt destule: **Ciorogârla (“râul negru”**, nu are nici o legătură cu

ciorile), “Snagov” (de la сняг, adică “zăpadă”), Ciocovașița, Colentina, Jilava etc.

Coabitarea nu e nici ea greu de dovedit: slavii îi numeau pe români “*vlahi*” (cu o formă de plural “*vlas*”), iar locurile în care locuiau “*vlășii*”, uneori astfel de nume slave ale localităților care erau românești au rămas. Există astfel de toponime prin mai toată țara: **Vlășcuța (Argeș), Vlaha (Cluj), Vlahii (Constanța), Vlăsconi (Dâmbovița), Vlașin (Giurgiu), Vlăhița (Harghita), Vlașca (Ialomița), Moara Vlășiei (Ilfov), Voloșcani (Vrancea)**, etc.

Și ce am luat de la ei? Păi cam de toate, probabil că jumătate din tot ce considerăm pur românesc este împrumutat de la slavi, dar de multe ori adaptat și îmbunătățit: **cuvinte, expresii, proverbe, folclor, mitologie, elemente de port tradițional, tradiții de orice fel, de la întâmpinarea cu pâine și sare până la mâncatul colivei și cozonacului și de la zmei la vârcolaci.**

A existat o perioadă în care așa-ziii patrioți credeau că tot ce e românesc trebuie să fie de origine latină (până și toponimele slave se explicau ca fiind latine, de exemplu **Craiova** ca venind din **Castranova**, iar **Slatina** ca fiind din latinescul **Salatina**), dar acum e mai la modă ca totul să fie moștenire de la daci. Puține mituri și obiceiuri s-au păstrat de la romani, și chiar și mai puține de la daci. De fapt, în multe domenii, ce am moștenit de la daci și romani este insignifiant în comparație cu ce am împrumutat de la slavi.

Cea mai puternică influență asupra limbii române este cea slavă. S-a exercitat pe cale populară – prin contacte cu populații slave, așezate din sec. al VII-lea în estul Europei și conviețuind cu populația romanizată -, dar și pe cale cultă, prin slavonă, care era limba bisericească și a cancelariei în Țările Române. Unele dintre împrumuturile slave populare au devenit cuvinte din fondul principal, esențiale până astăzi – **ceas, dragoste, a iubi, muncă, prieten, prost, a sfârși, a trăi, vorbă.** Împrumuturile culte din slavonă au avut în genere o circulație mai limitată (în administrație și în biserică), de aceea au fost înlocuite de împrumuturi (mai ales latino-romanice). Cele mai multe s-au păstrat în stilul bisericesc, predominant conservator, unde au căpătat ulterior și valoare de mărci distinctive ale limbajului bisericii ortodoxe față de cele ale altor biserici creștine. Limba română a împrumutat cuvinte ca: **bârlog, bogat, clopot, cocoș, castravete, drojdie, gât, a iubi, lunca.**

Deși slavona ca limbă scrisă, literară sau de cultură se deosebea în mod sensibil de slava vorbită, împrumuturile populare

nu pot fi totuși diferențiate de cele savante sau cărturărești, așa cum a afirmat, pentru prima oară, Emil Petrovici.³

Influența slavă a fost prima survenită în timpul formării limbii române, datorită migrației triburilor slave (care traversau teritoriul României de astăzi). Este interesant faptul că slavii au fost asimilați la nord de Dunăre, în timp ce au asimilat aproape complet populația romanizată sud-dunăreană (vlahi).

Influența slavă a continuat în Evul Mediu, în special prin folosirea limbii slave bisericești, în scop liturgic și ca limbă de cancelarie, până în secolul al XVIII-lea. Celelalte limbi învecinate (toate slave, cu excepția limbii maghiare) au influențat limba română.

Influența slavă se simte atât la nivel fonetic cât și lexical. Până la 20% din vocabularul limbii române este de origine slavă (**a iubi, glas, nevoie, prieten**). Totuși, multe cuvinte slave sunt arhaisme și se estimează că doar 10% din lexicul limbii române contemporane este de origine slavă.

Împrejurările în care s-au produs aceste împrumuturi în Epoca Veche sunt conviețuirea cu slavii, căreia îi corespunde o fază de bilingvism, iar după aceea, asimilarea, pe teritoriul părții noastre a slavilor de către români, situație în care elementele slave au pătruns în vocabularul limbii noastre.⁴

Cuvinte de origine slavă cu corespondent în limba română:

- bogăție-*bogātu*;
- cămilă-*kamili*;
- cârmă-*kruma*;
- cârmi-*krumiti*;
- clei-*klej*;
- clopot-*klopotu*;
- colac-*kolaci*;
- corabie-*korabli*;
- coș-*koji*;
- daltă-*dlato*;
- dolie-*dole*;
- drum-*drumu*;
- gât-*glutu* “înghițitură”;
- goană-*goniti*;
- grind-*grendu*;

³ Theodor Hristea, *op. cit.*, p.35-36.

⁴ Stelian Dumistracel, *Lexic românesc*, Eitura Științifică și enciclopedia, București, 1980, p.20.

-grindă-grenda;
-învelire-cf. sl. "valiti";
-jgheab-zlebu;
-luncă-lonca;
-obraz-obrazu;
-oglundă-oglinde, oglendati – derivat regresiv;
-ostie-osti
-ostrov-ostrovu;
-paznic-păaziti;
-pâclă-piclu;
-plasă-plasa;
-pod-podu;
-prag-pragu;
-război-războj;
-rând-rendu;
-Sparge- Val-valu;
-strajă-straza;
-tablă-tabla;
-ulei-olej;
-undiță-ondica;
-val-valu;
-vâslă-veslo;
-vreme-vremen;

Dacă avem în vedere și alte împrumuturi, putem afirma că influențele exercitate asupra limbii române sunt foarte variate și că ele explică mult discutata progenitate a vocabularului românesc judecată în ansamblu. Este interesant de remarcat că aceste influențe nu au alterat esența latină a limbii noastre, în schimb au influențat fizionomia ei lexicală până într-atât încât și-au asigurat un loc aparte printre celelate idiomuri neolatine.

BIBLIOGRAFIE:

I. Dicționare și cărți de referință în domeniu

* * * *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei Române, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, București, 2010.

* * * *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al Limbii Române*, Editura Univers Enciclopedic, Institutul de Lingvistică “Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, 2005.

* * * *Gramatica limbii române*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. I *Morfologia*, Editura Academiei, București, 1966.

* * * *Gramatica limbii române, I - Cuvântul*, Editura Academiei Române, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, 2005.

II. Cărți de specialitate

- Avram, Mioara, *Probleme ale exprimării corecte*, Editura Academiei RSR, București, 1987.
- Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Avram, Mioara, Sala, Marius, *Faceți cunoștință cu limba română*, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 2001.
- Borchin, Mirela-Ioana, *Lingvistica în știința secolului al XX-lea*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2002.
- Dimitriu, C., *Compendiu de Gramatică românească modernă, clasică*, Editura Junimea, Iași, 2004.
- Drincu, Sergiu, *Ghid ortografic, ortoepic și morfologic, ediția a II-a integral revizuită și completată*, Editura Amphora, Timișoara, 2006.
- Drincu, Sergiu, *Punctuația de bază în limba română*, Editura Amphora, Timișoara, 2008.
- Dumistracel, Stelian, *Lexic românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Funeriu, I., *Principii și norme de tehnoredactare computerizată*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998.
- Graur, Al., *Puțină gramatică*, Editura Academiei, București, 1987.
- Hristea, Theodor (coord.), *Sinteze de limba română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1984.
- Iliescu, Ada, *Gramatica aplicată a limbii române*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2003.
- Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Metea, Alexandru, *Limba română de la A la Z*, Editura Helicon, Timișoara, 1998.
- Mihuț, Lizica, Mișuța, Bianca, *Limba română și Noul DOOM în norme și grile*, Editura Palimpsest, București, 2010.
- Mihuț, Lizica, Mihăilescu, Dumitru, *Limba română. Repere teoretice. Exerciții*, Editura Palimpsest, București, 2008.
- Mihuț, Lizica, Bianca Mișuța, *Limba Română. Sinteze și exerciții*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2007.
- Mihuț, Lizica, *Corectitudine în vorbire și în scriere*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
- Mihuț, Lizica, *Gramatica limbii române*, Editura Multimedia, Arad, 1996.
- Moraru, Gabriela, *Modificări ortografice, ortoepice și morfologice în limba română actuală*, Editura Erc Press, București, 2006.

- Moț Mircea; Chiriță, Cornelia; Pestrea, Suci, Steluța, *Gramatica de la A la Z*, Editura Paralela 45, București, 2004.
- Pană, Dindelegan, Gabriela, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, Editura Humanitas educațional, București, 2003.
- Popescu, Ștefania, *Gramatica practică a limbii române*, Editura Tedit FZH, București, 2001.
- Pușcariu, Sextil, *Limba română. Volumul I. Privire generală*, Biblioteca Enciclopedică, București, 1940.
- Rădulescu, Ilie Ștefan, *Vorbiți și scrieți corect*, Editura Teora, București, 2006.
- Tomescu, Domnița, *Limba română. Gramatică*, Editura ALL Educațional, București, 2001.

